

Lana Hudeček i Milica Mihaljević
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2, HR-10000 Zagreb

OBRADBA ZAMJENICA U OPĆEM JEDNOJEZIČNOM RJEČNIKU

Autorice analiziraju probleme povezane s obradbom zamjenica u općem rječniku hrvatskoga jezika. Zamjenice su zatvoren skup (uz veznike, priloge itd.) čijoj obradbi u rječniku treba posvetiti posebnu pozornost kako bi se sve zamjenice obradile što je moguće ujednačenije. U radu se govori o uspostavi natuknice, o navođenju morfoloških oblika te o definiranju i o oprimjerivanju različitih vrsta zamjenica. Također se govori i o potvrđenim i mogućim načinima obradbe upitno-odnosnih zamjenica koje mogu imati i vezničku funkciju. Autorice analiziraju načine obradbe zamjenica u hrvatskim i stranim jednojezičnicima te postavljaju načela za obradbu zamjenica u budućim jednojezičnim hrvatskim rječnicima.

0. Uvod

Zamjenice tvore heterogenu skupinu jedinica s brojnim podskupinama. Gramatike se uglavnom slažu da su zamjenice riječi koje zamjenjuju druge imenske riječi te da se njima označuju predmeti, bića, svojstva i količine. Zamjenice se dijele po funkciji i po značenju. Po funkciji se razlikuju imeničke i pridjevne zamjenice, a po značenju se razlikuju osobne, posvojne, povratne, pokazne, upitne, odnosne i neodređene zamjenice. Tema je ovog izlaganja leksikografska obradba različitih kategorija zamjenica u hrvatskome jednojezičnom rječniku, dakle rječniku koji navodi definicije i primjere uporabe. U vezi s obradbom zamjenica postavlja se niz problema. Ovdje ćemo spomenuti neke:

1. navođenje ženskog i srednjeg roda i njihovih kosih oblika
2. navođenje padežnih oblika
3. navođenje supletivnih oblika kao natuknica
4. navođenje navezaka, tj. alternacije nastavaka u paradigmi¹

¹ Navesci, npr. kao u kojeg(a), svakog(a), kom(e), čem(u), mogu se navoditi u zagradama u morfološkim obrascima, ali i u primjerima uporabe.

5. odnos zamjenice i zamjениčkoga pridjeva²
6. odnos zamjenice i veznika
7. navođenje gramatičke ili semantičke definicije³
8. navođenje primjera
9. razgraničenje blisko značnih zamjenica
10. navođenje frazema koji sadrže zamjenicu⁴
11. upućivanje na kraju članka na istoznačnu, blisko značnu ili antonimnu natuknicu
12. navođenje situacijskih, kulturoloških i sličnih obavijesti⁵
13. odnos složenih zamjenica i dvorječnih sveza⁶.

Analiza postojećih jednojezičnih rječnika pokazala je da je obradba zamjenica u njima često bezrazložno nedosljedna, ali je ukazala i na moguće smjerove rješavanja nekih problema.

1. Razradba

U ovom ćemo radu posebnu pozornost posvetiti trima problemima.

1.1. Problem obradbe osobnih zamjenica⁷

Osobne zamjenice izdvajaju se iz zajedničkoga zamjениčko-pridjevskoga sklopa svojom posebnom promjenom i posebnim značenjem. Osobne zamjenice mogu se i među sobom podijeliti na dvije skupine; one su riječi koje

² Hrvatske gramatike i rječnici uglavnom zamjениčke pridjeve svrstavaju u zamjenice. To nije tako u svim gramatičkim tradicijama; Websterov rječnik npr. razlikuje **some** kao pridjev i kao zamjenicu, a Greenbaum—Quirkova gramatika **some** svrstava u zamjenice i determinatore. Mislimo da bismo ipak slijedeći hrvatsku gramatičku tradiciju mogli i dalje dosljedno zamjениčke pridjeve svrstavati u zamjenice.

³ Vidjele smo da neki rječnici navode gramatičku, a drugi semantičku definiciju. Mislimo da bi najbolje bilo navesti obje, npr. **ja** — *osobna zamjenica za 1. o. jd.; osoba koja govori ili piše*.

⁴ Npr. **to je to, to bi bilo to** itd. v. Hudeček—Mihaljević 1997.

⁵ Npr. pod natuknicom **on** Anić navodi *ne smatra se prikladnim u građanskom ophođenju*, pod natuknicom **ovaj** napominje *nije uvijek prikladna za pristojno ophođenje*.

⁶ Složena bi zamjenica trebala imati svoju posebnu natuknicu. Dvorječna sveza može biti navedena kao posebna natuknica (npr. **što god, tko god**) ili obrađena kao podnatuknica pod jednim od svojih sastavnih dijelova. Tu se postavlja i pitanje navođenja prefigiranih zamjenica male čestote uporabe, npr. **koje-** se udružuje sa svim zamjениčkim riječima: **koješta, kojeto, koječiji, kojekoji, kojekakav, kojekolik**.

⁷ U ovom radu dosljedno rabimo nazive *osobne zamjenice* i 1, 2, 3. *osoba* koje su u skladu s hrvatskom gramatičkom tradicijom. Prihvatile smo mišljenje (B. László, S. Babić, M. Mamić) da su ti nazivi prikladniji od naziva *lične zamjenice* i 1, 2, 3. *lice* koji se još uvijek upotrebljavaju. Ovdje u terminološku raspravu nećemo detaljnije ulaziti

su uz komunikaciju, uz situaciju govora, vezane više od bilo koje druge vrste, a iz te činjenice proizlazi dvojba imaju li zamjenice za 3. osobu isti status kao zamjenice za 1. i 2. osobu koje se ostvaruju samo u govornom aktu. Zamjenice za 3. osobu ne mogu se odrediti kao osobni oblik u smislu u kojem su to zamjenice za 1. i 2. osobu; to se obično dokazuje činjenicom (Benveniste, Jakobson) da je nemoguće provesti preobliku **vlastito ime** → **ja** ili **vlastito ime** → **ti**, dok je moguće provesti preobliku **vlastito ime** **on**, **ona**, **ono**. Sklonidbeni sustav i kategorija roda također govore u prilog činjenici da između osobnih zamjenica za 1. i 2. osobu i osobnih zamjenica za 3. osobu stoji dubok jaz. Pogledajmo kako problemu obradbe osobnih zamjenica pristupaju strani jednojezični rječnici.

Dudenov rječnik *Deutsches Universal Wörterbuch* pod natuknicom **ich** navodi gramatičku oznaku *osobna zamjenica, 1. osoba nominativa jednine* te objašnjenje *osoba u kojoj tko govori o sebi, oznaka za vlastitu osobu*, primjer: *ich an deiner Stelle hatte mich anders entschieden* itd., zatim slijedi oznaka *gen* pa **meiner**, **mein** te primjer: *erbarm dich mein(er), er kam statt meiner*, oznaka (Dativ) **mir**: i primjer *schreib mir bald* oznaka (Akk) **mich** i primjeri: *laß mich in Ruhe! er hat mich nicht gesehen*; nakon toga u istom članku slijedi obradba natuknice **Ich** s velikim početnim slovom.

Natuknica **du** obrađena je na sličan način iako se tu ne navode genitivni, dativni i akuzativni oblici već samo rečenice kao primjeri. **Du** je definiran kao *način oslovljavanja rođaka ili povjerljivih osoba kao npr. Boga, božanskih osoba, djece, podređenih, personificiranih stvari, apstraktnih pojmova*.

U Wahrigovu rječniku *Deutsches Wörterbuch* uz natuknicu stoji gramatička odrednica u uglatim zagradama, npr. [Personalpronomen, 1. Person Singular]; oblici zamjenice (genitiv, dativ, akuzativ) ne spominju se uz natuknicu u nominativu nego su obrađeni u posebnim člancima. Daljnja se obradba osobnih zamjenica razlikuje od zamjenice do zamjenice; uz neke zamjenice dano je značenje ili napomena o uporabi (npr. uz **ich** stoji *meine Person, der Sprecher selbst*, uz **du** *Pronomen der Anrede für verwandte, Freunde, Kinder, Tiere u. Gegenstände*), uz neke zamjenice nema nikakvoga značenja ni objašnjenja o uporabi nego se odmah donose primjeri (npr. uz zamjenice **er**, **sie**, **wir**, **ihr**). Obradba zamjenice **es** bitno se razlikuje od obradbi ostalih osobnih zamjenica detaljnom raščlambom njezine sintaktičke uporabe. **Oblici osobnih zamjenica određuju se gramatičkom definicijom, npr. mir** ‹Dativ der 1. Person des Personalpron "ich"›.

Robertov rječnik pod natuknicom **je** daje gramatičku oznaku *pron. pers. te*

jer je njezino značenje za našu temu ipak periferno. Prihvaćeni naziv može utjecati samo na to kako izgleda kratica gramatičke odrednice kojom se razgraničuju različite vrste zamjenica (*o* ili *l*).

definiciju *osobna zamjenica prve osobe jednine u oba roda u subjektivnom padežu*. Nakon toga slijedi V. **Me, moi** i primjeri: *Je parle, j'entend. Me* uz sebe ima objašnjenje o tome kad se krati u **m'** i definiciju *osobna zamjenica prve osobe jednine u oba roda* te uputnice na **je, moi**.

Collins Cobuild English Dictionary zamjenice **I** i **me** ne dovodi međusobno u vezu (na isti su način obrađene i natuknice **he** i **him, she** i **her**):

I A speaker or writer uses **I** to refer to himself or herself. **I** is a first person singular noun pronoun. **I** is used as a subject to a verb. *Jim and I are getting married ... She liked me, I think.*

me A speaker or writer uses **me** to refer to himself or herself. **Me** is a first person singular noun pronoun. **Me** is used as the object of a verb or a preposition. *I had to make important decisions that would affect me for the rest of my life.*

Webster's Dictionary of the English Language uz zamjenicu **I** navodi definiciju: *the one who is speaking or writing — used as a nominative pronoun of the first person singular by the one speaking or writing to refer to himself as the doer of the action or the subject of a predicated condition, or sometimes in the predicate after forms of be or*

Uz zamjenicu **me** prije raščlambe njezine uporabe stoji gramatička oznaka *pron. objective case of I*.

U Anićevu rječniku u gramatičkoj razradbi natuknice **ja** navedeno je da je njezin nominativ množine **mi**. Uz natuknicu **ti** ne spominje se **vi** kao množinski oblik. Pod natuknicom **on** Anić navodi ženski rod **ona** i srednji rod **ono**; on uspostavlja posebnu natuknicu **ono**, ali ne i **ona**. Od osobnih zamjenica donose se kao natuknice **ja, ti, on, ono, mi, vi**. Množinske zamjenice za 3. osobu (**oni, ona, one**) ne navode se u natuknicama ni ne spominju uz jedninske natuknice. Padežni oblici osobnih zamjenica uspostavljaju se kao natuknice također veoma nedosljedno: Anić ima natuknicu **meni** (definirano samo: *dativ zam. ja*), a nema natuknicu **mene**; nema natuknicu **tebe** ni **tebi**; ima natuknicu **njega**, a nema **njemu**; nema ni **nje** ni **njoj**.

Na temelju provedene analize možemo zaključiti da pri obradbi osobnih zamjenica u suvremenom rječniku⁸ treba:

1. zauzeti jasan stav o prirodi zamjenica za treću osobu; obrađivati ih dosljedno, a naše je mišljenje da ih treba obrađivati tako da se sve (**on, ona, ono, oni, one, ona**) navedu u posebnim natuknicama, tj. da se zamjenice za treću osobu bez obzira na svoju bliskost s drugim

⁸ U povijesnom bi rječniku trebalo primjerice naznačiti i da je genitiv osobnih zamjenica za treću osobu dugo imao ulogu posvojnih zamjenica za treću osobu.

- zamjenicama (sklonidba, tri roda) obrade po načelu obradbe koje vrijedi i za zamjenice za 1. i 2. osobu
2. odlučiti hoće li se dosljedno navoditi ili ne množinske zamjenice (**mi, vi, oni**) u gramatičkoj razradbi jedninskih oblika
 3. dosljedno donositi množinske oblike kao posebne natuknice (naš je stav da svaka od osobnih zamjenica **ja, ti, on, ona, ono, mi, vi, oni, one, ona** treba imati svoj rječnički članak).
 4. dosljedno navoditi (ili ne) padežne oblike osobnih zamjenica kao natuknice. Mislimo da bi svi supletivni likovi, tj. likovi koji odudaraju od osnovnog lika (npr. **mene–ja**) morali imati posebne natuknice s kojih se upućuje na osnovni lik.

1.2. Problem odnosa zamjenica–veznik

Pogledale smo kako se u jednojezičnim rječnicima pristupa obradbi izrazno jednakih riječi koje se razlikuju po vrsti, ograničivši se za ovu priliku na zamjenice/veznike, tj. na odnosne zamjenice **tko, što, čiji, koji, kolik, kakav**. Problem je dakako mnogo širi od prikazanoga u ovom radu i proteže se i na obradbu izrazno jednakih riječi koje su i prilozi i prijedlozi (**do, mimo, blizu, niže, prije, poslije, širom, usprkos, više** itd.), veznici i prilozi (zamjениčki prilozi **gdje, kad, kako, kamo, kud, odakle, pošto, stoga** itd.), zamjenice i čestice (**neka, istom, samo, još, tek**).

Problem pokazujemo na primjerima iz nekoliko rječnika:

Collins Cobuild English Dictionary izrazno jednake riječi različitih vrsta donosi u istom rječničkom članku; tako primjerice **what** ima samo jedan članak, a sa strane se donose napomene o uporabi te riječi kao zamjenice, veznika ili priloga. Natuknica **whom** obrađena je ovako:

whom Whom is used in formal or written English instead of 'who' what is the object of a verb or preposition. 1. You use **whom** in questions when you ask about the name or identity of a person or group of people. *I want to send a telegram. 'Fine, to whom?' ... Whom did he expect to answer his phone? ... 'You're too sensitive.' – 'Too sensitive for whom?'* (sa strane stoji oznaka QUEST = who) 2. You use **whom** after certain words, especially verbs and adjectives, to introduce a clause where you talk about the name or identity of a person or a group of people. *He asked whom I'd told about his having been away ... He likes to know whom you've met ... I have resigned, and they have a free hand to appoint whom they like in my place.* (sa strane stoji oznaka CONJ–SUBORD = who) 3. You use **whom** at the beginning of a relative clause when specifying the person or group of people you are talking about or when giving more information about them. *One writer in whom I had*

taken an interest was Immanuel Velikovsky...The Homewood residents whom I knew had little money and little free time...generations of women for whom work provided an escape from family life. (sa strane stoji oznaka CONJ–SUBORD = whoever).

U Wahrigovu rječniku **Deutsches Wörterbuch** rječnički članak natuknice was organiziran je ovako:

was I Interrogativpron. 1 allgemein 2 mit Substantiven 3 mit Verben 4 mit Partikeln II Relativpron. 5 mit Verben 6 mit Pronomen III Indefinitpron.; umg. 7 mit Pronomen u. Substantiven 8 mit Verben

U Anićevu se rječniku može uočiti posvemašnja nedosljednost: **tko** se označuje kao zamjenica, a dalje obrađuje kao 1. *upitna*, 2. *odnosna*, 3. *neodređena*. O vezniku **tko** nema napomena. **Što** uopće nema oznaku vrste riječi uz natuknicu, nego se u obradbi označuje kao 1. *upitna riječ*, 2. *riječ a. ovisna o spomenutoj ili poznatoj imenici*, b. *ovisna o predikatu*, 3. *neodređena riječ*, 4. *prilog*, 5. *veznik*. Čiji se određuje samo kao zamjenica, koji također, kolik kao zamjениčki pridjev, kakav kao zamjenica. Dakle, osim uz natuknicu **što** koja je obrađena izvan svih modela, nema nikakvih napomena o veznčkoj funkciji zamjenica **tko**, čiji, koji, kolik, kakav.

Temeljno pitanje koje treba riješiti jest: radi li se u slučaju izrazno podudarnih zamjenica i veznika o riječima dviju vrsta, ili o zamjenicama koje mogu imati i veznčku funkciju? Ovisno o stavu obrađivača rječnika obradbi se može pristupiti na dva načina⁹:

1. obrađivati zamjenicu i veznik unutar dva posebna članka, što je svakako najčišće i najjednostavnije rješenje koje bi se moglo uvijek braniti činjenicom da je pristup obradbi uvijek jednak kada je riječ o izrazno podudarnim riječima dviju vrsta (npr. izrazno podudarni prilozi i prijedlozi u pravilu se u svim pregledanim rječnicima uspostavljaju kao dvije natuknice); treba pritom imati u vidu da su odnosne zamjenice sklonjive riječi te da je svaki od njihovih oblika i veznik; odabirom tog rješenja trebalo bi dakle voditi računa i o tome da se za svaki veznik koji je izrazno podudaran s kojim od oblika koje odnosne zamjenice uspostavi poseban rječnički članak; takvo rješenje, upravo zbog toga što bi takva dosljednost tražila mnogo rječničkoga prostora nije potvrđeno.

Problemu obradbe izrazno podudarnih odnosnih zamjenica i veznika pristupiti na način koji je u skladu s objašnjenjem koje navode naše gramatike. U *Hrvatskoj gramatici* između ostaloga piše: kao veznici upotrebljavaju se i riječi nekih drugih vrsta, i to upitno-odnosne zamjenice **tko**,

⁹ To je samo jedan od dvojbениh leksikografskih postupaka za koje podlogu mora dati gramatika. O odnosu gramatike i rječnika više vidi u Kačić 1994, Katičić 1994.

što, čiji, kolik, kakav i svi njihovi oblici. Takav gramatički pristup podrazumijeva da spomenute zamjenice imaju i potencijalnu vezničku funkciju ostajući i u situacijama kada je ispunjavaju određene kao zamjenice. U rječničkoj obradbi prihvaćanje takva stava u pregledanim stranim rječnicima dovodi do jedinstvena modela obradbe u kojem je natuknica označena kao zamjenica, a unutar obradbe daje se napomena o njezinoj uporabi u vezničkoj funkciji.

1.3. Normativni problemi

U vezi sa zamjenicama postavlja se i niz normativnih problema. Na koji način treba tim problemima pristupiti ovisi o vrsti rječnika, namjeni rječnika¹⁰ i leksikografskim postupcima koji se u rječniku primjenjuju. Normativni rječnici najčešće normiraju navođenjem/nenavođenjem određenih oblika. Svi oblici koji se navode smatraju se ispravnima. U deskriptivnom se rječniku u načelu navode i pogrešni oblici koji su potvrđeni u korpusu. Školski bi rječnici trebali navoditi i pogrešne oblike koji se često rabe u praksi. Ako rječnik ne navodi nestandardne oblike, važno je da se brižljivim odabirom primjera prikaže ispravna uporaba zamjenice u onim slučajevima u kojima postoji kolebanje u uporabi.

Izvorni govornici često nisu sigurni kad treba uporabiti koju od bliskoznačnih zamjenica (**taj**—**ta**—**to**; **ovaj**—**ova**—**ovo**; **netko**—**tko**—**tkogod**; **nešto**—**što**—**štogod**—**išta**; **neki**—**koji**—**ikoji**; **nekakav**—**kakav**—**kakavgod** itd.). Anićev rječnik ima detaljno razrađenu natuknicu **taj**: *pokazna zamj. (ta ž, to sr) (gen. jd toga (te), dat. jd tomu/tome (toj), instr. jd tim (tom), nom. mn. ti (te, ta) 1. a. ukazuje na pojam u blizini ili uopće u sferi sugovornika b. ukazuje na nešto što je spomenuo sugovornik ili o čemu je osoba koja govori nešto saznala od drugih c. pokazuje na nešto ili ukazuje na spomenuto ili obuhvaćeno iskustvom ili pričanjem (uvijek te priče) 2. u samostalnoj upotrebi za ponovno ukazivanje na imenski pojam označen u glavnom dijelu složene rečenice (tko hoće, taj može) 3. uz upitne zamjenice i priloge, za ukazivanje na sadržaj o kojem se pita (a što to) 4. (uz imenicu bez drugih odredbi) uopće za naglašavanje odlika nečega (ta ljepota, ta krasota) 5. (sr) za pokazivanje predmeta koji nemaju imena, kojemu ne znamo ime ili štedeći riječi (uz gestu ili kontekst) (dajte mi to, to i to) 6. deprec. u prid. zn. takav kakav jest (taj moj brat).*

Nakon toga slijede frazemi s **taj**. Članak koji obrađuje **ovaj** mnogo je kraći i mnogo slabije razrađen (a i tehnička se rješenja posve razlikuju od obradbe

¹⁰ Npr. odrasli obrazovani izvorni govornici neće u komunikaciji standardnim jezikom reći **s(a) menom**, ali će taj oblik uporabiti djeca, stranci, neobrazovani, pa možda i obrazovani u neslužbenoj komunikaciji. Stoga o tome komu je rječnik namijenjen ovisi treba li navoditi nestandardan oblik i upućivati ga na ispravan. Sigurno je međutim da ispravan oblik rječnik mora navesti.

zamjenice **taj**).

Brodnjakov rječnik ima zamjenice **ovaj ova ovo** kao natuknicu i znakom >¹¹ upućuje ih na **taj, ta, to** te navodi napomenu: *u novijih srpskih pisaca gotovo potpuno prevladava uporaba pokazne zamjenice ovaj umjesto taj; npr. "Što će ti ovaj novac što ga imaš u ruci"*.

Budući da slični odnosi postoje i u drugim jezicima, pogledale smo kako su odgovarajuće zamjenice u njima obrađene.

U Websterovu rječniku uz natuknicu **this** i oznaku *pron.* nalazi se i *pl. these* i definicija *'osoba ili stvar koja je spomenuta ili se podrazumijeva'* npr. *This is John; This tastes good*; zatim slijedi objašnjenje razlike između **this** i **that** (kriterij blizine) itd.

U Wahrigovu rječniku pokazna zamjenica **dieser** stoji kao posebna natuknica u svakom od rodova (tako su natuknice i **diese** i **dieser** i **dieses**). Svaka od njih označuje se kao pokazna zamjenica i opisuje odnosom prema pokaznoj zamjenici druge skupine – npr. **diese** se opisuje različitošću uporabe u odnosu na **jene**, **dieser** s obzirom na **jener**, **dieses** s obzirom na **jenes**. Suprotno očekivanju, nema natuknica **jene**, **jener** i **jenes** nego se u rječniku nalazi samo natuknica **jener**; njezina se uporaba objašnjava primjerima u kojima se u kontrast dovode zamjenica **jener** i zamjenica **dieser**, ali nije definirana tom razlikom kao u slučaju zamjenice **dieser**; primjeri su podijeljeni prema sintaktičkoj uporabi te zamjenice.

Derselbe, **dasselbe** i **dieselbe** kao i **derjenige**, **dasjenige** i **diejenige** posebne su natuknice koje se definiraju samo kao pokazne zamjenice i opiraju se.

Pokazna zamjenica **der** definira se drugim dvjema pokaznim zamjenicama: **dieser**, **derjenige**, zamjenica **das** zamjenicama **dies**, **dieses**, **dasjenige**, zamjenica **die** zamjenicama **diese**, **diejenige**.

Usporedimo li obradbu u navedenim rječnicima, možemo zaključiti da je ona često nedosljedna te da postoje tri načela po kojima se pokazna zamjenica ili njezin oblik donose kao natuknice i tri načina obradbe: 1. bez značenjske definicije, 2. definira se kojom drugom pokaznom zamjenicom, 3. definira se različitošću od koje druge pokazne zamjenice.

U rječniku bi bliskoznačne zamjenice trebale biti jasno razgraničene te odnosi među njima objašnjeni. Također bi članci koji obrađuju bliskoznačne zamjenice trebali biti ustrojani na isti način što u analiziranim rječnicima

¹¹ U Brodnjakovu Tumaču kratica i znakova navedeno je da znači da riječ navedena ispred njega spada (i) u hrvatski jezik, a o njezinu odnosu prema srpskome i položaju u hrvatskom jeziku pobliže govore brojčani simboli na riječi ispred njega; ako nema tih brojčanih simbola, ona upućuje na općenito prihvatljiviju riječ.

često nije slučaj. U obradbi natuknica **taj** – **ovaj** – **onaj** trebalo bi voditi računa o ovim činjenicama: **ovaj**, **ova**, **ovo** označuje ono što je blizu (prostorno, vremenski) govornika, što pripada govorniku *Ova knjiga je jako dobra (knjiga koju knjižničarka drži u ruci), a ne *Je li Vam se svidjela ova knjiga?(knjiga koju korisnik vraća knjižničarki)*. **Taj**, **ta**, **to** označuje ono što je u blizini sugovornika, osobe kojoj se govor upućuje, što pripada sugovorniku: *Pod laktom osjeti nešto tvrdo. Poslije duljeg vremena on se polako i tužno ispravi i uzdahnuv uzme taj predmet., Zatvorite taj prozor (koji je u Vašoj blizini)* 2. Ono što je daleko od govornika *Da mi je znati što radi taj dječak. Zašto ga nema?*.

U tekstu se **taj**, **ta**, **to** upotrebljava za upućivanje na ono što je upravo rečeno (upućivanje prema natrag, u tekstu s lijeve strane – anaforičko upućivanje), npr. *Ako Upravno vijeće ili Opća skupština taj prijedlog načelno prihvati (prijedlog koji je prethodno spomenut), dok se ovaj, ova, ovo upotrebljava za ono što će se upravo reći (upućivanje prema naprijed, u tekstu s desne strane – kataforičko upućivanje)¹² npr. To su ovi slučajevi: a) službeno prihvaćanje EN-a i HD-a, b) službeno prihvaćanje ENV, c) početak i kraj mirovanja); taj, ta, to označuje prostornu ili vremensku blizinu onomu kojem je govor upućen (2. osobi), dok ovaj, ova, ovo označuje prostornu i vremensku blizinu onomu koji govori (1. osobi). Tu također značajnu ulogu ima i pojam empatije. Dok se kod zamjenice **ovaj** govornik identificira (ima empatiju) s onim o čemu govori, kod natuknice **onaj** nema empatije, zamjenica je **taj** empatijski neutralna pa je prikladna za znanstveni diskurs.*

Ovdje ćemo navesti još neke normativne probleme o kojima bi leksikografi trebali voditi računa:

1. Gramatička pravila hrvatskoga jezika propisuju da akuzativ jednine odnosne zamjenice **koji** mora biti jednak genitivu iste zamjenice kad se njome zamjenjuje imenica muškoga roda koja označuje što živo, ako se njome označuje što neživo, oblik zamjenice mora biti jednak nominativu jednine¹³. Stoga u rječniku trebaju biti navedeni odgovarajući primjeri, npr.: *Pristup financijskom izvješćivanju koji je odabrala te koji primjenjuje organizacija ovisi o njezinu vlastitu ustroju, njezinoj djelatnosti te zrelosti njezina sustava kakvoće.*

Tehnički odbor može raspustiti pododbor koji je osnovao pod uvjetom da o tome obavijesti Tehnički ured.

ali *Tajnik, kojeg imenuje član koji vodi tajništvo.*

¹² Često se i ono što se nalazi u tekstu s lijeve (tj. prije zamjenice) strane izriče oblicima *ovaj, ovakav, ovolik, ovako* itd.: *Pri obradi materijala naišli smo na niz problema. Ovi su nam problemi zadali prilično muke.* No takav način pripada nižem stilu pisanja. (Batnožić i dr. 1996:32)

¹³ S tim se ne slaže S. Kordić 1993.

2. U rječniku moraju biti jasno navedeni konteksti uporabe kontekstno komplementarnih oblika, npr. **ju/je/nje**, **nj/njega/ga** itd. Uz objašnjenja moraju biti navedeni i odgovarajući primjeri uporabe (*Idi po njlidi po njega/dovedi ga*). Tri su lika akuzativa muškoga roda zamjenice **on** – **njega**, **ga** i **nj**. Prvi je naglašen, a druga su dva nenaglašena. Lik **ga** upotrebljava se samo bez prijedloga, a lik **nj** samo uz prijedloge. Dobro je stoga upotrebljavati lik **nj** uz prijedloge *po*, *u*, *za*, *na*, *kroz*, *pred*, *uz* itd. Tada prijedlozi koji završavaju na suglasnik dobivaju navezak *a*, npr. *kroza nj*.

Kada neodređena zamjenica složena predmetkom **ni**- ulazi u prijedložnu svezu, prijedlog razdvaja *ni* od zamjenice: *ni za koga*, a ne *za nikoga*, *ni o kome*, a ne *o nikome*, *ni na koji*, a ne *na nikoji*, *ni od čega*, a ne *od ničega*, *ni od čijega*, a ne *od ničijeg*.

Zamjenički pridjev glasi **sav**, **sva**, **sve** a ne **svo** (*sve vrijeme*, a ne *svo vrijeme*).

Ispravno je reći *nešto novoslično*, a ne *nešto novalslična* te pitati *što ima novoslično*, a ne *što ima novalslična*¹⁴.

2. Zaključak

Zamjenice tvore zatvoren skup riječi. Stoga bi bilo dobro da sve zamjenice u jednom rječniku obradi isti obrađivač (isti obrađivači) kako bi se postigla veća ujednačenost i izbjegla potpuna nesumjerljivost članaka koji obrađuju blisko povezane zamjenice, npr. zamjenice **taj** – **ovaj** – **onaj**; **ja** – **ti** – **on** itd.

Svaka zamjenica mora biti obrađena u posebnom rječničkom članku. Uz zamjenicu treba navesti i ženski i srednji rod (ako ga ima, npr. **moj**, **moja**, **moje**; **taj**, **ta**, **to**), gramatičku oznaku kojom se određuje vrsta zamjenice te deklinaciju za sva tri roda. Supletivnost je jedna od najčešćih značajki zamjenica. Uz zamjenicu u paradigmi nalaze se supletivni morfološki oblici, ali svaki od tih oblika mora imati i svoju posebnu natuknicu s koje se upućuje na obradbu kod osnovnog lika zamjenice. Definicija može biti gramatička, npr. **on** – *treća osoba jednine muškoga roda* ili semantička *muškarac ili muško biće koje je prethodno spomenuto*. Smatramo da bi svaka zamjenica morala imati i gramatičku i semantičku definiciju. Nakon definicije nalaze se primjeri uporabe. Pri odabiru primjera treba voditi računa o normativnim problemima pa navesti veći broj primjera za problematične slučajeve. Ako zamjenica ima više značenja, ona se obrojčuju. Tu je načelo isto kao bilo kod koje druge vrste riječi. Na kraju članka slijede frazemi i uputnice na istoznačne, bliskoznačne ili protuznačne zamjenice.

¹⁴ O tom problemu postoje i suprotna stajališta, usp. Gluhak 1996.

Izvori

- Anić, V. 1992. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi liber, Zagreb.
- Brodnjak, V. 1991. *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Školske novine, Zagreb.
- Diccionario de la Lengua Española*, 1992. Real Academia Española, Madrid.
- Duden, 1983. *Deutsches Universal—Wörterbuch*, Wien — München.
- Krátký slovník slovenského jazyka*, 1989. Slovenská akadémia vied, Bratislava.
- Le Petit Robert, 1967. *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*, Le Robert. Paris.
- Slovník spisovné češtiny Akademie věd České republiky*, Praha 1994.
- Wahrig, G. 1973. *Deutsches Wörterbuch*, Berlin — München.
- Webster's New Twentieth Century Dictionary*, 1978. Collins World. Springfield.

Literatura

- Babić, S. 1993. Razmišljanja uz koji—kojega. *Jezik* 40, 103–108.
- Babić, S. 1996. Vraćeni hrvatski nazivi osoba i osobne zamjenice. *Jezik* 43, 160.
- Babić, S., D. Brozović, M. Moguš, S. Pavešić, I. Škarić, S. Težak. 1991. *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Globus nakladni zavod. Zagreb.
- Barić, E., M. Lončarić, D. Malić, S. Pavešić, M. Peti, V. Zečević, M. Znika. 1995. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Batnožić, S., B. Ranilović, J. Silić. 1996. *Hrvatski računalni pravopis*. Matica hrvatska, Sys. Zagreb.
- Gluhak, A. 1996. Što je nova? *Jezik* 43, 148–151.
- Govorimo hrvatski : jezični savjeti*. 1997. Priredio Mihovil Dulčić. Naprijed. Zagreb.
- Greenbaum, S., R. Quirk. 1990. *A Student's Grammar of the English Language*, Longman. Harlow.
- Hudeček, L., M. Mihaljević. 1997. Frazeologija u općem rječniku. *Filologija* 28, 21–34.
- Kačić, M. 1994. Rječnik i gramatika. *Filologija* 22–23, 297–302.
- Katičić, R. 1994. Leksikografija i gramatika. *Filologija* 22–23, 281–287.
- Kordić, S. 1993. Koji i kojega. *Jezik* 40, 103–108.
- Kordić, S. 1993. Relativizator što. *Suvremena lingvistika* 35–36, str. 103–129.
- Marčetić, T. 1995. *Pregled gramatike njemačkoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Pranjaković, I. 1986. Koji i što. *Jezik* 34, 10–17.
- Raguž, D. 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Medicinska naklada. Zagreb.
- Silić, J. 1995. *Morfologija hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.
- Težak, S., Babić, S. 1992. *Gramatika hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb.

The lexicographic treatment of pronouns in Croatian monolingual dictionaries

Summary

The authors enumerate a number of problems connected with the lexicographic treatment of pronouns. They focus their attention on three problems: 1. the lexicographic treatment of personal pronouns, 2. the relationship between homonymous pronouns and conjunctions and 3. the lexicographic treatment of some normative problems. The authors analyze the treatment of pronouns in a number of monolingual dictionaries and give suggestions for the compilation of future Croatian descriptive and normative monolingual dictionaries.

Ključne riječi: zamjenice, rječnik
Key words: pronouns, dictionary